

JIŘÍ BÍLEK



Kyselá těšínská jablíčka



ČESKOSLOVENSKO-POLSKÉ
KONFLIKTY O TĚŠÍNSKO
1919, 1938, 1945



EPOCHA

EDICE

**Polozapomenuté
války**

POLOZAPOMENUTÉ
VÁLKY

Ediční rada edice Polozapomenuté války

prof. PhDr. Radek Fukala, Ph.D. (Univerzita Hradec Králové)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií
a žurnalistiky)

doc. PhDr. Martin Kovář, Ph.D. (FF UK, ředitel Ústavu světových dějin
na FF UK)

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK a Technická univerzita Liberec)

PhDr. Karel Richter, CSc.

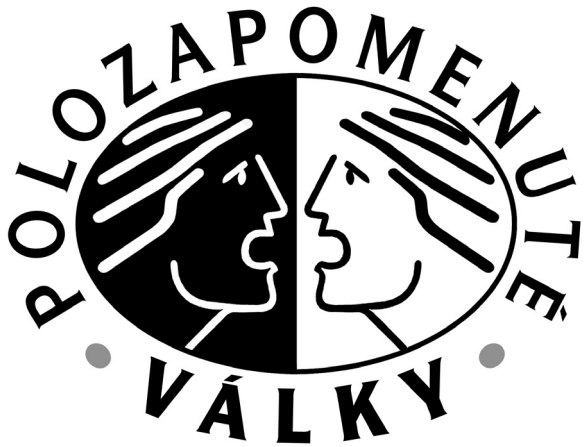
doc. PhDr. František Stellner, Ph.D. (FF UK a VŠE, ředitel Ústavu světových
dějin na VŠE)

prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF UK, Ústav světových dějin)

POLOZAPOMENUTĚ
VÁLKY



EDICE



JIŘÍ BÍLEK

Kyselá těšínská jablíčka

ČESKOSLOVENSKO-POLSKÉ
KONFLIKTY O TĚŠÍNSKO
1919, 1938, 1945



NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA



MĚSTO
LETOHRAD
MĚSTO LITERATURY FAKTU

Copyright © Jiří Bílek, 2011

Cover © Karel Kárász, 2011

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2011

ISBN 978-80-7425-097-2

OBSAH

Úvodem	11
I. Tři bratři u jedné studně	
<i>Stručný nástin historie Těšínska do konce první světové války</i>	15
Těšínské knížectví	17
Od luterství ke katolicismu	19
Politický a soudní kraj Země slezské	24
Poláci, Češi, Němci, Šlonzáci a Židé	28
II. Nic neřešící sedmidenní válka	
<i>Od vojenské akce v lednu 1919 k rozdělení Těšínska v roce 1920</i> ..	33
České či polské Těšínsko?	35
Příjezd první dohodové komise	39
Volby, které nesměly být	41
Čekání na příjezd legií z Francie	43
Pokus plukovníka Šnejdárka o „dohodovou“ lest	46
Obsazení Bohumína	52
Boje v Karviné	58
Šest padlých legionářů	61
Těšín a Třinec v československých rukách	63
Na břehu Visly	67
Místo vojáků přicházejí na řadu politici	72
Příjezd Grénardovy komise	78
Dny plné strachu a násilí	83
Ať o všem rozhodne plebiscit!	88
Dohodoví vojáci zbiti v Orlové	93
Zub za zub, oko za oko!	96
Plebiscit, nebo arbitráž?	100
Jsme připraveni podat pomocnou ruku	102
Kompromis nic neřeší.	106
Rozdělení Těšínska	108
Klid před další bouří	111

III. Když se dva perou...

<i>Těšínsko mezi lety 1920 a 1945</i>	113
Likvidační smlouva z roku 1925	115
První volby „českých“ Poláků	119
Všechn lid na Těšínsku až po Ostravici mluví polsky.	126
Poláci! Probuďme se!	132
Volby s překvapivými výsledky	135
Hubatý doktor na hranicích	138
Autonomie pro Poláky	142
Svaz Poláků v Československu a Bojová organizace.	145
Těšínsko je vaše!	149
Dvě kruté rány v jednom dni	154
Nenaplněné možnosti	157
Samostatná operační skupina „Śląsk“	159
Sup živící se mršinou	163
Velké představení u mostu	170
I mrtví musí být Poláky!	177
Slezský odboj	184
Boje u Čadce a Javoriny	188
Bezirk Teschen	192
Dva odboje a dvě představy	196

IV. Dlouhé stíny horkého léta

<i>Vojenský a politický spor o Těšínsko v letech 1945–1947</i>	199
Země zjizvená válkou i nedávnou minulostí	201
Velké Československo od moře k moři	206
Obsazení části Racibórzka a Kłodzka	208
„Burza 333“	217
Vystříhat se všech ozbrojených incidentů!	220
Jen pro čisté Poláky!	224
Vojenský kryt hranic	227
Velitelství s krycím názvem „Josef“	230
Čekání na polský útok	233

Studená sprcha v Moskvě	236
Uděláme s Čechy, co budeme chtít	238
Dohoda může být jenom dobrovolná	242
Krátké uvolnění	244
Napětí opět narůstá	248
Čechům tu nic nenecháme!	250
Riskantní hra o národnostní menšiny	252
Občané nižší kategorie?	256
Nečekané vyhocení situace	259
Vojáci a dívčí mládež z Třanovic	264
Češi, nezapomínejte na svou krev!	269
Varování od zpravodajců	272
Zdokonalená organizace armády	274
Růst nacionalistických nálad	276
Vypukne na Těšínsku povstání?	280
Zajímavá zpráva majora Koutného	282
Poslední komplikace a nejistoty	284
První vstup Stalina do sporu	287
Raději nevzpomínat...	291
Druhý Stalinův zásah	293
Místo tradičního závěru	296
Chronologie	298
Seznam hlavních použitých pramenů a literatury	304

ÚVODEM

V sobotu 8. března 1947 odjížděl z pražského Wilsonova nádraží do Varšavy zvláštní vlak, který vezl československou vládní delegaci k podpisu spojenecké smlouvy s Polskem. Spolu s předsedou vlády Klementem Gottwaldem ji tvořili ministr zahraničních věcí Jan Masaryk, státní tajemník v ministerstvu zahraničí Vladimír Clementis, ministr národní obrany Ludvík Svoboda, ministr techniky Jan Kopecký, ministr zahraničního obchodu Hubert Ripka, ministr průmyslu Bohumil Laušman a ministr dopravy Ivan Pietor. Složení delegace reprezentovalo hlavní politické strany v Československu – i to mělo potvrdit, že jedou do Varšavy udělat tlustou čáru za minulostí, s níž souhlasí většina obyvatel. Doprovázel je polský ambasador v Praze Stefan Wierblowski.

Československou delegaci uvítal ve Varšavě předseda polské vlády Józef Cyrankiewicz se svými náměstký Wladyslavem Gomulkou a Antonym Korzyńským a ministrem zahraničních věcí Zygmundem Modzilewským. Další dva dny byly věnovány poslednímu „dopilování“ připraveného textu a rozhovorům a v neděli 9. března ráno také vojenské přehlídce. Mohla mít trochu pikantní příchut', vždyť od chvíle, kdy proti sobě stáli českoslovenští a polští vojáci připravení k boji, neuplynuly ještě ani dva roky, ale změnila se v manifestaci československo-polské družby: lidé provolávali slávu Klementu Gottwaldovi i bratrskému slovanskému národu.

V pondělí 10. března došlo v malém salonu prezidentského paláce Belveder k vlastnímu podpisu Smlouvy o přátelství a spolenectví mezi Československou republikou a Polskou republikou. V přítomnosti polského prezidenta ji podepsali oba předsedové vlád a ministři zahraničních věcí. Polský prezident Boleslaw Bierut zdůraznil, že smlouva je „pevnou zárukou toho, že všechny další otázky budou řešeny v duchu slovanské vzájemnosti a bratrství“, K. Gottwald uvítal smlouvu jako doklad společného postupu obou zemí „ve jménu svobody, pokroku a štěstí“.

Už ve čtyři hodiny odpoledne se na hlavním mostě spojujícím Český a Polský Těšín konala „slavnost obyvatelstva nadšeného z podpisu spojenecké smlouvy“. Z české strany vyrazilo na most asi šest a půl tisíce dělníků z Třineckých železáren a dalších občanů, aby se přesně uprostřed

setkali se stejně početným polským průvodem, za doprovodu hudby a provolávání hesel společně prošli polskou částí města a pak se vrátili zpátky.

Při návratu z Polska se československá delegace zastavila ve středu 12. března nejprve v Pardubicích a pak byla uvítána na Wilsonově nádraží v Praze. Na obou místech promluvil K. Gottwald a připomenul, že k podpisu smlouvy došlo ve dnech, kdy v Moskvě začala konference ministrů zahraničních věcí čtyř velmocí o Německu. „*Naše spojenecká smlouva s Polskem vytváří spolu s československo-sovětskou a československo-jugoslávskou smlouvou mohutnou slovanskou frontu proti možnosti výbojů imperialistického Německa,*“ prohlásil za velkého potlesku.

Spojenecká smlouva s Polskem byla uzavřena na 20 let a patřil k ní i protokol, že všechny sporné otázky mezi oběma státy budou vyřešeny do dvou let. Připraveny k podpisu byly také československo-polská hospodářská a kulturní dohoda, které měly dostat vzájemné vztahy na vyšší úroveň...

Tak lze z dobového tisku i po více než šedesáti letech vnímat atmosféru provázející podpis československo-polské spojenecké smlouvy a nepochybujeme o tom, že většina obyvatel Československa ji tak opravdu vnímala. Ale v politice nikdy nebylo a ani dnes není důležité, co se říká a píše, to podstatné se vždy odehrává kdesi v zákulisí a veřejnost se o tom zpravidla dozví až po řadě let. Jinak tomu nebylo ani při podpisu spojenecké smlouvy mezi Prahou a Varšavou – obě strany k němu byly doslova dotlačeny z Moskvy, kde už měli dost stálých československo-polských nedorozumění a sporů. Když se neumíte dohodnout po dobrém, stanou se z vás přátelé a spojenci z donucení, rozhodl sám Josif Višsarionovič Stalin. Nemůžeme už dál strpět vaše stále hádky i stížnosti, máme zcela jiné starosti a vaše rozhádanost ohrožuje stabilitu impéria, které začínáme budovat proti spojujícím se silám imperialismu, připravujícím novou válku proti silám pokroku a míru. A když neposlechnete a své sporné otázky rychle nevyřešíte... Víc ani nebylo třeba říkat, všichni dobře věděli, že Stalin neposlušnost krutě trestá.

Ač o tom nikdo nemluvil a nepsal, většina Čechů, Slováků i Poláků věděla, co si představit pod „*spornými otázkami*“, které měly být podle protokolu vyřešeny do dvou let. Šlo především o hraniční otázky a spor o několik území, který trval v některých případech už od roku 1918

a vedl dokonce třikrát k československo-polským lokálním vojenským konfliktům. A pokud by se někdo zeptal, kde hledat onen „*neuralgický bod*“, určitě by mu většina lidí na obou stranách hranice odpověděla jediným slovem: Těšínsko.

I Tři bratři u jedné studně

*Stručný nástin
historie Těšínska
do konce první světové války*

Těšínsko, Těšínské Slezsko, Śląsk Cieszyński, Ziemia Cieszyńska, Teschener Schlesien – to jsou jen některá pojmenování pro území bývalého Těšínského knížectví ve Slezsku včetně všech jeho částí, z nichž se v průběhu doby stala samostatná stavovská panství. Jeho územní a státoprávní vývoj vždy byl úzce spjatý se Slezskem jako územím, na něž si činili nároky polští i čeští panovníci a kde byl také silný německý a uher-
ský vliv.

Podle pověsti se v roce 810 sešli u studny tři synové polského krále Boleslava, kteří se jmenovali Bolek, Lešek a Těšimír a založili město Těšín, kolem nějž později vzniklo samostatné knížectví. Řeč historických pramenů a archeologických nálezů je jiná – nejstarší nálezy pocházejí zhruba z období 10 000 př. n. l. a vypovídají o tom, že ačkoliv zdejší oblast byla důležitým komunikačním uzlem, jímž procházely obchodní stezky spojující povodí Moravy, Odry, Visly a Váhu, její osídlení bylo poměrně malé. V době bronzové v 8. stol. př. n. l. vyrostlo asi pět kilometrů severně od dnešního Těšína mohutné hradiště, které přetrvalo i dobu železnou a ve druhé polovině 7. století bylo osídleno Slovy. Jeho pozůstatky najdeme dnes v Chotěbuzi-Podboře a éra hradiště nazývaného také Starý Těšín skončila někdy v polovině 11. století. Právě v té době vyrostl na území dnešního Ciescyna zeměpanský hrad poprvé uváděný jako Tescin či Tessin v papežské bule Hadriána IV. z roku 1155. Na hradě byla i rotunda s půlkruhovou apsidou zasvěcená sv. Mikuláši. Oblast kolem Těšína tehdy náležela knížecímu a královskému rodu Piastovců a byla součástí Slezska, od roku 1138 úředního piastovského území.

TĚŠÍNSKÉ KNÍŽECTVÍ

O Slezanech se jako první zmiňuje na konci 9. století tzv. bavorský geograf: tehdy byli pod silným vlivem Velké Moravy. Po jejím pádu se na území Slezska vytvořil kmenový svaz, který patrně alespoň z části patřil k českému státu. Vratislav, pozdější metropoli Horního Slezska, měl založit kníže Vratislav I. a území zůstalo pod českým vlivem až do poloviny 10. století. Vztah k českému knížectví zůstal významný i v dalších letech: v roce 965 si první historický polský kníže Měšek I. vzal za manželku Doubravu, dceru Boleslava I.. Využil slabé vlády Boleslava II. a po bojích připojil většinu Slezska k polskému knížectví. Jeho nástupce a první polský král Boleslav I. Chrabří ovládl celé Slezsko a v letech 1003–1004 dokonce usedl i na český knížecí stolec.



Pečeť knížete Měška I. Těšínského

„Český Achilles“ kníže Břetislav I. znovu získal v roce 1039 slezské území pod svou správou, po jeho smrti se však roku 1054 vrátilo k polskému království a zhruba o osmdesát let později se stalo jedním z mnoha údělných piastovských knížectví. Když došlo v roce 1163 k rozdělení Slezska mezi Piastovce, získal Těšínsko Měšek I. Slezský, který byl opolským knížetem. Vláda opolských knížat trvala až do roku 1281, do smrti Vladislava I., kdy si jeho synové původně jednotné území rozdělili.

Měšek a Přemysl získali Těšínsko, Osvětimsko a Ratibořsko, ale v roce 1290 se dohodli na dalším dělení: Přemysl dostal Ratibořsko, Měšek Těšínsko a Osvětimsko a stal se jako Měšek I. prvním těšínským knížetem. Zvolil stejně jako jeho bratr Přemysl pročeskou orientaci a svou dceru Violu provdal za českého krále Václava III., jímž v roce 1306 vymřel rod Přemyslovců.

Měškův syn Kazimír I. (jeho bratr Vladislav dostal Osvětimsko) hodoval v únoru 1327 Janu Lucemburskému a přijal od něj knížectví jako dědičné léno. Postavení Těšínska se vyjasnilo v srpnu roku 1335, kdy byla uzavřena mezi českým a polským králem tzv. trenčínská smlouva, v níž se Vladislav Lokýtek zřekl svých nároků na slezská knížectví a Jan Lucemburský na polskou korunu. Těšínsko se stalo součástí zemí Koruny české, jeho kulturní náboženský vývoj byl však – stejně jako ostatních slezských knížectví – v mnoha ohledech ve srovnání s Čechami a Moravou odlišný a svébytný. Zdejší knížata patřila k častým hostům na pražském dvoře a Přemek I. zvaný Nošak byl členem královské rady a předním diplomatem císaře Karla IV. i jeho syna Václava IV. Byl to „Otec vlasti“, kdo v dubnu 1348 prohlásil celé Slezsko za „věčné příslušenství České koruny“. Přemek vystavěl v Těšíně nový gotický hrad, kde přivítal i Karla IV. Díky Přemkovi vznikla také kamenná gotická socha těšínské Madony z dílny Petra Parlěře. Měšek a Přemek provedli rovněž kolonizaci do té doby poměrně málo osídleného Těšínska. Založili Bílsko (dnes Bielsko-Biala), Frýdek i řadu osad, získali část Hlohovska, Místecko i další území.

Katolické Slezsko a Těšínsko (patřilo už od roku 1000 pod biskupství ve Vratislavi) zůstaly stranou husitských válek, zasáhla je jen některá husitská tažení, která však zanechala v kolektivní paměti celého Slezska obraz husitů jako rozsévačů ohně a smrti „*rabujících vše, co obyvatelé nestihli ve spěchu vzít s sebou*“. Kníže Boleslav I. podporoval Zikmunda Lucemburského a jeho syn Přemysl II. se přidal ve sporech Jiřího z Poděbrad a Matyáše Korvína na uherskou stranu. Vazby s českým královstvím se na čas rozvolnily. Město Těšín získalo v roce 1438 vlastní mincovnu a právo razit mince, roku 1480 byl v Těšíně ustaven zemský soud a o deset let později se kníže Kazimír II. stal nejvyšším zemským hejtmanem ve Slezsku. Právě z té podoby pochází znak Těšínského knížectví – jednohlavý zlatý orel v modrém poli.

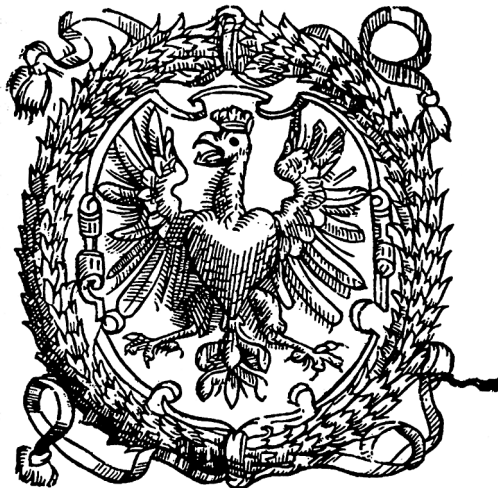
OD LUTERSTVÍ KE KATOLICISMU

V roce 1528 se stal novým knížetem Václav III. Adam, který byl teprve čtyřletý a tak se poručnické správy ujala jeho matka, kněžna Anna Braniborsko-Ansbašská spolu s moravským magnátem Janem z Pernštejna, jehož dceru si Václav vzal v roce 1540 za ženu. To již v Českém království vládli Habsburkové a docházelo ke stále ostřejším náboženským sporům mezi katolíky a protestanty. Císař Ferdinand I. roku 1532 udělil Těšínu právo pečetit červeným voskem a o devět let později došlo vzhledem k tureckému nebezpečí k posílení městských hradeb. Mnohem důležitější změna se však odehrála v roce 1545, kdy se Václav III. Adam ujal vlády, přešel na protestantskou víru a začal zavádět luterství. Myšlenky Martina Luthera se na rozdíl od Husova vystoupení setkaly ve Slezsku s velkým ohlasem, především mezi německy mluvícím obyvatelstvem a našly podporu i mezi zdejšími knížaty. Jako první z nich přestoupil na novou víru již v roce 1521 lehnický, březský a volovský kníže Bedřich II., jehož brzy následovala další knížata. Také na Těšínsku se luterství šířilo víceméně živelně a ve chvíli, kdy Václav III. Adam přebíral správu knížectví, bylo již převládajícím náboženstvím, a proto krok nového knížete nevzbudil žádný odpor. Františkánský a dominikánský klášter ve městě byly zrušeny a na místě dominikánských zahrad založil kníže Nové město. Samotný Těšín byl v roce 1552 zachvácen velkým požárem a roku 1570 zasažen morovou epidemií. Jako zajímavost si uvedme mravnostní artikuly pro městskou radu těšínskou, které kníže sepsal v roce 1573.

Vláda Václava III. Adama nebyla právě úspěšná – v knížectví se zvyšovalo náboženské napětí, vysoké náklady dvora spolu se zálibou knížete ve válčení vedly nejprve k dluhům a později k prodeji části knížecích komorních statků, které se od roku 1572 změnilly v „svobodná stavovská panství“ frýdecké, fryštácké a bílské, došlo k silné migraci uherských Valachů, kteří utíkali před Turky do jižních hornatých oblastí Těšínska, kde se věnovali pastevectví. Přes knížectví také několikrát protáhla vojska mířící na uherské bojiště proti Osmanům či ustupující před jejich tlakem.

Když v roce 1579 přejímala vládu po zemřelém manželovi jeho druhá choť, saská princezna Kateřina Sedena (Sidonie), jíž si po ovdovění vzal v roce 1566, bylo knížectví v těžké situaci, kterou ještě umocnily další průtahy vojsk a především morová epidemie v roce 1585, která si jen ve městě vyžádala na tři tisíce obětí. O dva roky později se Těšínsko stalo místem polského vpádu, který byl odpovědí na snahy Maxmiliána Habsburského získat polskou královskou korunu. Na druhou stranu dokázala kněžna přes odpor šlechty prosadit roku 1592 přijetí prvního psaného zemského zákoníku Těšínského knížectví vydaného již v roce 1573 jejím manželem, v němž byla upravena práva a povinnosti šlechty i poddaných. Silný vliv češtiny, který trval od husitských válek, se projevil mj. tím, že kodifikace zemského práva stanovila povinnost vést soudní pře v češtině a překládat do češtiny i dokumenty sepsané v dalších dvou zemských jazycích, latině a němčině. Kněžna měla také významný podíl na vydání dvou církevních nařízení, která v zemi právně zakotvovala

Ukázka z Zřízení Zemské Knížectví Těšínského.



Wytilltinnu Lita M.D.LXXIII.

Zemské zřízení knížectví Těšínského

luterskou církev a regulovala novou víru – první, Řád církevní, pochází z roku 1568 a je psán česky, druhý, rozsáhlejší a doplněný o školské zřízení, vyšel v dubnu 1584 už v němčině. I to naznačuje, jak ve druhé polovině 16. století je na Těšínsku vytlačována čeština němčinou a později i polštinou. To vycházelo mj. i z toho, že národnostní skladba obyvatelstva na Těšínsku se měnila: vedle Čechů tu bylo stále více Poláků, z nichž část se prohlašovala za Slezany, vzrůstal také počet Němců a sílila rovněž židovská komunita.

Kateřina Sedena se stala také hrdinkou pověsti o Černé kněžně: začali jí tak říkat proto, že po smrti manžela neodložila černý šat a měla i černé vlasy i oči. Byla prý nadmíru spravedlivá, dobrotivá a hodná na své poddané a zastávala se jich ve sporu se šlechtou tak, až se to nelíbilo na císařském dvoře. Lid ji však miloval a vyprávěl si o obrovském pokladu, který má Černá kněžna ukrytý v hoře Godule. Když zemřela, naložili podle jejího přání mrtvé tělo na prostý selský vůz tažený čtyřmi voly, kteří sami vybrali místo jejího hrobu na návrší poblíž Těšína. Podle jedné verze se tu zastavili, podle druhé se země otevřela a pohltila celý povoz. Pro úplnost dodejme, že existuje i verze pověsti o zlé a kruté Černé paní, která strašila po své smrti tak dlouho, až její přízrak sešlehal smělý člověk vrbovým prutem a že Kateřina Sedena se v roce 1586 znovu provdala za hraběte Emericha Forgáče, trencínského župana, a na Trenčíně také v červnu 1594 zemřela.

Psal se rok 1595, kdy se vlády mohl ujmout Adam I. Václav, syn Václava III. Adama. Zúčastnil se protitureckých válek v Uhrách, vydal nařízení (1598) zakazující v celém knížectví vyznávat jinou víru než augšpurské vyznání a podílel se na úsilí ostatních slezských knížat a stavů, aby se stali zemí Říše římské. Císař Rudolf II. tyto snahy zarazil a jeho nástupce Matyáš II. pod těžkými tresty zakázal.

V roce 1603 zničil další požár velkou část města a zasáhl i hrad přestavovaný na zámek. O sedm let později došlo k události, která vyvolala velký neklid: kníže Adam I. Václav konvertoval na katolicismus a přikázal změnit vyznání i všem svým poddaným. Protestantské duchovní vyhnal a kostely vrátil katolíkům. Řemeslníky se pokusil získat na svou stranu udělením řady privilegií pro cechy, ale v knížectví to vřelo, jako konečně všude kolem. Právě v oné neklidné a nebezpečné době Adam I. Václav v roce 1616 zemřel. Zanechal po sobě syna Bedřicha Viléma

a dceru Alžbětu Lukrécii, a především velmi tíživé dědictví nábožensky rozdělené země.

Bedřich Vilém, jehož poručníky se stali vratislavský biskup Karel Habsburský, opavský vévoda Karel z Lichtenštejna a opolsko-ratibořský biskup Fridrich z Oppersdorfu, byl patnáctiletý mladík, který studoval v jezuitské koleji v Mnichově. Proto za něj vládla jeho o dva roky starší sestra Alžběta Lukrécie, kterou provdali v roce 1618 proti její vůli za Gundakera z Lichtenštejna. Těšínské knížectví se nezapojilo do českého stavovského povstání, naopak jako většina slezských knížat a stavů podpořilo Ferdinanda II., který se už v roce 1619 odměnil udělením některých privilegií slezským protestantům a vrátil jim také část kostelů.

Vlády se ujal Bedřich Vilém až v roce 1624, kdy se vrátil do Těšína, ale už v srpnu následujícího roku náhle zemřel. Zdědil po otci zálibu ve válčení a smrt ho zastihla v Kolíně nad Rýnem při tažení do Nizozemí. Prosažoval tvrdou rekatolizaci a zemřel svobodný a bezdětný – z milostného poměru s neznámou těšínskou měšťankou se sice po jeho smrti narodila dcera Magdalena, ale ta byla nemanželská a bez jakýchkoliv nároků.

Bedřichem Vilémem rod těšínských Piastovců vymřel po meči a zůstala jen Alžběta Lukrécie, která vedla spory s císařem, jenž si činil nárok na knížectví jako odumřelé české léno. Nakonec souhlasil s tím, aby Těšínsko spravovala do své smrti. Alžběta Lukrécie byla velmi zajímavá žena – od roku 1626 žila ve formálním odloučení od svého manžela, s nímž měla tři děti (dcera Marie Anna si postavila hlavu a provdala se za hraběte Jindřicha Viléma Šlika, syn Ferdinand Jan si vzal hraběnku z Londron a syn Albert zemřel jako dvouletý). Za její vlády Těšínské knížectví značně utrpělo v třicetileté válce: táhla jím a plundrovala je rakouská, dánská, neapolská a švédská vojska, k tomu se přidaly požáry, epidemie a hlad. Hned v roce 1626 obsadila Těšín vojska Protestantské unie vedená Ernestem Mansfeldem, roku 1645 byl dobyt Švédy, které později obléhalo rakouské vojsko.

Kněžna Alžběta Lukrécie zemřela v květnu 1653 a jí vymřel rod těšínských Piastovců i po přeslici. Knížectví se stalo součástí české komory, spravovala ho královská komora ve Vratislavi prostřednictvím těšínské komory, jejímž hlavním cílem se stala maximalizace zisků pro habsburskou pokladnu. Těšín a okolí se začaly měnit v periferii monarchie, přestože město se stalo v roce 1659 královským a částečně byl opraven

i poničený hrad. Knížectví sice dál formálně existovalo stejně jako titul těšínského knížete, který dostávali členové panovnického rodu, ale většina sem jen zajížděla na „visitace“. Správu měli plně v rukách komorní úředníci a místní šlechta se zcela upnula na vídeňský dvůr, kde mohla realizovat své ambice. Na Těšínsku docházelo k restrikcím proti protestantům a dál tudy táhla vojska bojující v polsko-švédské válce. Nesouhlas se zvyšujícími se daněmi a dalšími povinnostmi vedl ke zbojnictví a pokusům o povstání, které byly tvrdě potlačovány a trestány. Velkou pohromou byla morová epidemie v roce 1715, která zdecimovala především Těšín.

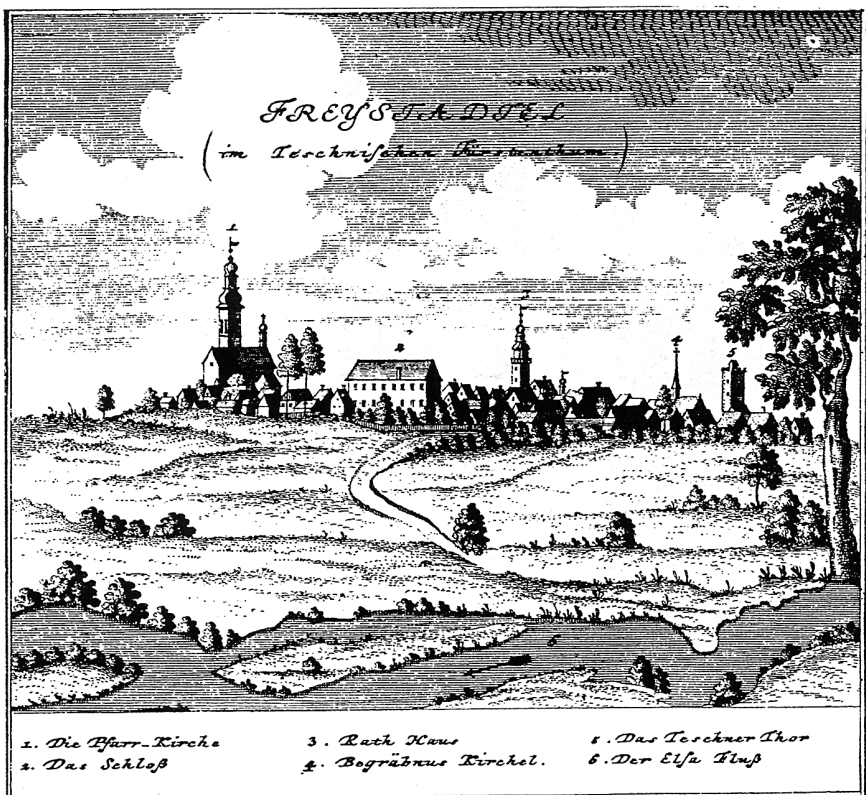
POLITICKÝ A SOUDNÍ KRAJ ZEMĚ SLEZSKÉ

V roce 1740 nastoupila na rakouský trůn Marie Terezie a začaly boje nazvané válkami o dědictví rakouské s pruským králem Fridrichem II., který odmítl uznat pragmatickou sankci umožňující v habsburském rodě nástupnictví i po ženské linii. Těšínsko získalo na významu nejen v letech bojů, ale především po roce 1742, kdy muselo poražené Rakousko vyklidit většinu Slezska. Dolní Slezsko, Kladsko i většina území Horního Slezska připadly Prusku a pod habsburskou vládou zůstalo jen tzv. Rakouské či také České Slezsko tvořené částmi Nisského, Krnovského, Opavského a Ratibořského knížectví a knížectvím Těšínským, které jako jediné zůstalo v původních zemských hranicích českého státu. České Slezsko spravoval Královský úřad v Opavě a Těšín se stal v roce 1745 císařským městem. Když byla v roce 1772 připojena k habsburské monarchii Halič, význam Těšínska opět vzrostl – nová císařská silnice vedoucí z Olomouce do Lvova procházela přes Frýdek, Těšín a Bílsko.

Roku 1765 získala Těšínské knížectví jako věno Marie Kristina, dcera Marie Terezie, která se provdala za saského knížete Alberta Kazimíra. Byl to moudrý a schopný muž, který rychle pochopil zemědělský a průmyslový potenciál kraje a pomocí nákupů pozemků od šlechty učinil z Těšínské komory jednu z největších a nejprosperujících oblastí celé habsburské monarchie. Toto postavení se ještě umocnilo po roce 1772, kdy byly na Karvinsku objeveny bohaté zásoby černého uhlí. Přesto právě za Alberta Kazimíra došlo na Těšínsku v roce 1766 k velkému povstání poddaných, které bylo součástí selských rebelií probíhajících v pruské i rakouské části Slezska. Příčinou bylo dlouhodobé zhoršování postavení sedláků na panstvích drobné a střední šlechty, kdy docházelo k neustálému zvyšování robotních povinností a zabírání gruntů s cílem rozšiřovat velkostatky. Jestliže v pruské části byl proti povstalcům zvolen násilný postup, který nejen neutlumil sociální napětí vedoucí k dalším výbuchům, ale především měl za následek zaostání sociálního vývoje, v rakouské části mírnější přístup a snaha o kompromis umožnily nastoupení osvícenější politiky v poddanské otázce.

O deset let později provedl císař Josef II. správní reformu, jejímž cílem byla centralizace státní správy a urychlení hospodářského růstu. České Slezsko bylo spojeno s Moravou do Země Morava-Slezsko (později moravskoslezské) s centrem v Brně a rozdělené na kraje. Na severu země se vytvořilo Západní Slezsko neboli Opavský kraj s krajským městem Opavou a Východní Slezsko neboli Těšínský kraj s krajským městem Těšínem. Slezské knížectví si však až do roku 1918 zachovalo status korunní země Království českého.

V roce 1779 hostil Těšín po osm měsíců účastníky mírových jednání mezi Rakouskem a Pruskem, která skončila podpisem mírové smlouvy, o šest let později bylo zaznamenáno první zemětřesení, které se v dalších letech opakovalo a roku 1789 zachvátil město obrovský požár, který je



Rytina Fryštátu z roku 1735

prakticky zničil. Byly zbořeny hradby a Těšín se začal rozrůstat podle plánů Karla Jacobiho d'Eckholma i na druhém břehu řeky Olše, kde je dnes Český Těšín O pět let později tu byla umístěna první stálá posádka císařského vojska, pro níž byly na místě zbořeného kostela postaveny kasárny.

Do historie města se výrazně zapsalo i období napoleonských válek, především přelom let 1805/1806. Nejen krátkou návštěvou ruského cara Alexandra, ale především tím, že po prohrané bitvě u Slavkova se poražená rakouská a ruská vojska stáhla na Těšínsko, kam se přemístila i řada úřadů z Francouzi obsazené Vídně. Město a okolí se změnilo v jeden velký lazaret, kde do března 1806 zemřelo na 10 000 vojáků.

V roce 1810 se konaly v Těšíně velké oslavy milenia legendárního založení města, při nichž byl otevřen nový pivovar. To už začínalo období prudkého hospodářského rozvoje Těšínska využívající přírodních zdrojů kraje – především horské lesy a mělce uložená železná ruda vedly k vzestupu hutnictví, které doplnily lihovarnictví a především tradiční textilnictví. Město se začalo definitivně zbavovat následků velkého požáru v roce 1789 a nová výstavba se stala dokladem rostoucí životní úrovně jeho obyvatel. V polovině třicátých let byla postavena empírová usedlost těšínského kupce Contessy, k níž se váže pověst o místním Doktoru Faustovi a v roce 1840 na místě piastovského hradu vyrostla klasicistní letní rezidence Habsburků. O čtyři roky později velká neúroda brambor způsobila hladomor a šíření epidemií, což spolu s nespokojeností lidí a šířením revolučních myšlenek vedlo v roce 1848 k bouřím na zdejších velkostatkách. Byly pacifikovány, stejně jako revoluce ve Vídni či Praze, ale pro další vývoj Těšínska měl rok 1848 zásadní vliv: vytvořením Země slezské s vlastním zemským sněmem se sídlem v Opavě skončila existence těšínského stavovského sněmu a Těšínsko jako politický a soudní kraj bylo rozděleno na čtyři okresy – těšínský, bílský, bohumínský a fryštácký. Základem státu se místo feudálních panství staly obce a vrchnostenskou nahradila státní správa. Revoluční výbuch však přinesl také proces národního uvědomování zdejších obyvatel tvořených specifickou směsicí Čechů, Poláků, Němců a Židů. Z počátku spolu Češi a Poláci hovořící místním nářečím spolupracovali proti Němcům a především proti germanizačním snahám – jestliže až do té doby byly polština a němčina (česky se úřadovalo do roku 1817) rovnoprávné úřední jazyky, od roku

1851 se začala na státních úřadech používat výhradně němčina. Postupem doby se však hlavní těžiště národnostního zápasu přeneslo mezi Čechy a Poláky, což vytvořilo národnostně velmi složitou situaci. Situace se vyostřila po roce 1867, po rakousko-uherském vyrovnání, kdy i Poláci na rozdíl od Čechů a Moravanů získali některá privilegia.

Druhá polovina 19. století přinesla Těšínsku období prosperity. Rozšiřovala se těžba černého uhlí, hutnictví a kovozpracující průmysl, velký přínos měla výstavba několika železničních tratí, z nichž nejdůležitější byla Severní dráha císaře Ferdinanda spojující Vídeň, Bohumín, Krakov a Lvov; úsek Bohumín–Těšín byl zprovozněn v roce 1868, o dvacet let později trať z Těšína do Bílska s mostem přes řeku Olše.. Pracovní příležitosti přitahovaly nejen obyvatele hornaté části kraje, odkázané většinou jen na domácí tkaní či pastevectví, ale také lidi z velmi chudé Haliče, nejzaostalejší části habsburské monarchie – nakonec jich bylo 12 procent z celkového počtu obyvatel. Těšín se začal měnit v moderní město: roku 1882 byla dokončena plynárna a plyn začal být využíván k osvětlení hlavních ulic, o dvanáct let později dostalo město nový vodovod, městská elektrárna daná do provozu v roce 1910 umožnila elektrifikaci, ve stejném roce projel Těšínem první automobil se spalovacím motorem (šlo o Mercedes), v Hotelu National shlédli diváci první filmové představení a mohli navštívit nově otevřené divadlo, od roku 1911 byla v provozu první tramvajová linka vedoucí z nádraží přes most Františka Josefa I. (ten byl dokončen v roce 1903 a slouží dodnes) do centra historické části města. Tramvaj však jezdila jen deset let a byla prý nejkratší linkou na našem území.

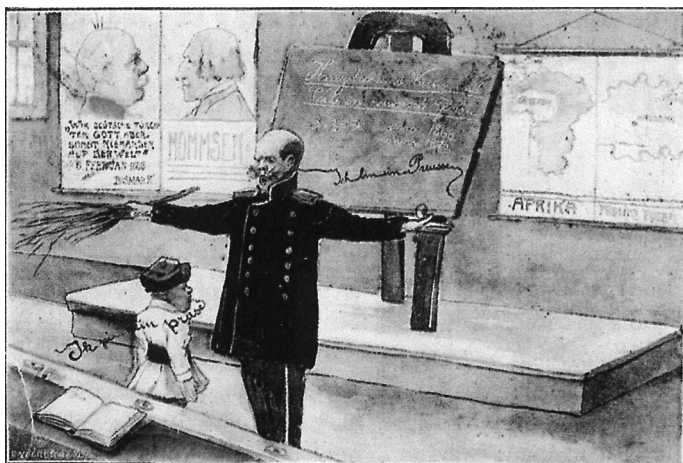
POLÁCI, ČEŠI, NĚMCI, ŠLONZÁCI A ŽIDÉ

Industrializace na přelomu 19. a 20. století spojená s migrací podstatně ovlivnila národnostní složení obyvatelstva Těšínska. Již po roce 1848 se zdejší lidé začali (většinou podle používaného jazyka) považovat za Čechy, Poláky či Němce, ale právě na Těšínsku zůstala velká skupina těch, kteří se označovali za Slezany, z nichž se ještě vyčlenili tzv. Šlonzáci. Šlo hlavně o etnické Poláky, kteří uznávali civilizační přednosti Němců, odmítali ideu „Velkého Polska“ a byli proti jakémukoliv národnostnímu, jazykovému či jinému dělení Těšínska. Pro Čechy, Poláky i Němce představovali jakýsi cizorodý a nespolehlivý živel: Češi a Poláci v nich viděli stoupence germanizačních snah, Němci je považovali za „hada, který se chce hrát na jejich prsou“. Šlonzáctví bylo nejrozšířenější v nejchudších vrstvách, s nimiž bylo snadné manipulovat – a to také němečtí a později i čeští politikové využívali. Právě toto rozdílné pojetí slezanství a vzájemné vztahy se vyhrotily do nesmiřitelných protikladů a nakonec vyústily i do územních požadavků.

Počáteční společná obrana českého a polského etnika před germanizačními snahami státních úřadů se na konci 19. století začala rychle měnit v přímý zápas mezi zastánci české a polské národní orientace, do něhož různou mírou zasahovali či byli zatahováni Němci, Židé i příslušníci dalších národností a národnostních skupin žijících na Těšínsku. Poláci posilovaní přílivem migrantů z Haliče (nakonec představovali 12 procent celkového počtu obyvatel) byli v tomto zápase od počátku iniciativnější a aktivnější, Češi obvykle jen reagovali na jejich kroky. Proto se můžeme setkat s názorem, že Poláci podporovaní z národního a intelektuálního „velkopolského“ centra v Krakově byli ve stálé ofenzívě, zatímco česká strana se omezovala jen na obranu, ale byla by to jen polovina pravdy, protože skutečnost byla mnohem složitější. V roce 1885 byla založena Macierza Szkolna dla Ksiestwa Cieszyńskiego neboli Matice školská pro knížectví Těšínské preferující vzdělávání v polštině, ale první moderní *Dějiny Těšínska* vydal o tři roky později František Sláma v češtině a v následujícím roce vznikla Matice osvěty lidové pro

knížectví Těšínské, jejímž cílem bylo vedle šíření osvěty zakládání českých škol. Polský tisk (*Tygodnik Cieszyński, Gwazdka Cieszyńska*) vycházel již v polovině 19. století, první číslo *Novin těšínských* v češtině si mohli čtenáři přečíst až v roce 1894. Šlo by uvést řadu dalších fakt potvrzujících, že česko-polské soupeření se postupně stávalo na Těšínsku (ale i v dalších oblastech Slezska) stále více vyhrocenější. Docházelo i k tomu, že národnostně nevyhraněná část obyvatel se střídavě hlásila k různým národnostem.

Jeden trend se však přehlédnout nedal: hranice českého osídlení na Těšínsku se stále víc posouvala směrem do českého vnitrozemí. V roce 1908 se Maticе osvěty lidové přestěhovala z Těšína do Ostravy a české noviny se začaly vydávat ve Frýdku. Sčítání lidu v roce 1910 ukázalo, že na Těšínsku žije téměř půl milionu lidí, z nichž přes 53 procent (234 000) se hlásilo k Polákům, zhruba 27 procent k Čechům (116 000) a 18 procent (77 000) k Němcům. Protože se však vycházelo z „obcovacího jazyka“, byli mezi Němce zahrnuti i Židé, hovořící německy či jidiš a mezi Poláky se dostali i Šlonzáci. Na prahu první světové války, která měla přinést do středu Evropy zásadní změny, se tak na Těšínsku vytvořila velmi výbušná situace a snahy zdejší polské většiny se staly součástí mnohem širšího úkolu: získat rakousko-uherskou část Slezska pro Polsko. Postupující úpadek českého živlu na Těšínsku se projevoval



Pohlednice proti poněmčování polských dětí ve školách

například i v tom, že v roce 1909 prováděly „politické úřady v českých obcích smíšeného území systematické spisování polských dětí, které má být základem k zřizování polských škol. O české děti v obcích ovládaných Poláky se vláda nestará...“

Na přelomu 19. a 20. století se problémů na Těšínsku nashromáždilo víc než dost – vedle národnostních to byly i sociální (obojí zachytil například Petr Bezruč ve svých *Slezských písních*) a v roce 1890 vypukla v regionu velká stávka zorganizovaná odbory. Bylo to právě hnutí mezi dělníky, které napomáhalo alespoň dočasně odstraňovat národnostní řevnivost a antagonismy: při otevření Dělnického domu v Těšíně se společně sešli Češi, Poláci i Němci k jednání o další spolupráci a vzájemné pomoci. Ale šlo spíš jen o výjimku potvrzující pravidlo.



Národnostní složení Těšínska jako součásti tzv. Rakouského Slezska

První světová válka Těšínsko přímo nezasáhla, řada mužů však narukovala do rakousko-uherské armády a jejich práci často musely zastat ženy či děti. V roce 1917 vypukly i tady stávky a hladové bouře, které měly v některých případech také nacionální kontext. Válka tak dál